№6/2026

ADPI
Ilmiy xabarnomasi

MEDIAKOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROTLI YONDASHUVNING PEDAGOGIK MOHIYATI VA IMKONIYATLARI

Umarov Azizbek Vaxobovich
Andijon davlat pedagogika instituti

Annotatsiya.

Ushbu maqolada mediakompetentlikni rivojlantirishda axborotli yondashuvning pedagogik mohiyati va uni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi axborotli yondashuvni mediata'lim kontekstida konseptual asoslash, uning tarkibiy komponentlari va natija ko'rsatkichlarini aniqlash hamda o'quv jarayonida samarali qo'llash shartlarini empirik tekshirishdan iborat. Metodologiya sifatida aralash dizayn qo'llanib, nazariy tahlil, kontent-tahlil, so'rovnoma, diagnostik testlar hamda pedagogik eksperimentdan foydalanildi. Ilmiy yangilik axborotli yondashuvning mediakompetentlikka ta'sirini o'lchash uchun indikatorlar tizimi hamda didaktik shartlar majmuasini asoslashda namoyon bo'ladi. Natijalar axborotni izlash, baholash, ishonchlilikni tekshirish va mediaxabar yaratish bo'yicha ko'nikmalar kompleks rivojlanishini ko'rsatdi. Amaliy jihatdan maqola ta'lim dasturlariga media savodxonlikni integratsiya qilish uchun metodik tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar:

mediakompetentlik; media savodxonlik; axborotli yondashuv; pedagogik shartlar; axborotni baholash; kritikal fikrlash; raqamli didaktika.

Аннотация.

В данной статье анализируется педагогическая сущность информационного подхода в развитии медиакомпетентности и возможности его применения в образовательной практике. Цель исследования – концептуальное обоснование информационного подхода в контексте медиаобразования, выявление его структурных компонентов и показателей результатов, а также эмпирическая проверка условий его эффективного применения в образовательном процессе. В качестве методологии использован смешанный дизайн, включающий теоретический анализ, контент-анализ, анкетирование, диагностические тесты и педагогические эксперименты. Научная новизна проявляется в обосновании системы показателей и набора дидактических условий измерения влияния информационного подхода на медиакомпетентность. Результаты показали комплексное развитие навыков поиска информации, оценки, проверки достоверности и создания медиасообщений. В практическом плане статья предлагает методические рекомендации по интеграции медиаграмотности в образовательные программы.

Ключевые слова:

медиакомпетентность; медиаграмотность; информационный подход; педагогические условия; оценка информации; критическое мышление; цифровая дидактика.

Abstract.

This article analyzes the pedagogical essence of the information approach in the development of media competence and the possibilities of its application in educational practice. The purpose of the study is to conceptually substantiate the information approach in the context of media education, identify its structural components and outcome indicators, and empirically verify the conditions for its effective application in the educational process. A mixed design was used as a methodology, using theoretical analysis, content analysis, questionnaires, diagnostic tests, and pedagogical experiments. Scientific novelty is manifested in the substantiation of a system of indicators and a set of didactic conditions for measuring the impact of the information approach on media competence. The results showed the complex development of skills in information search, evaluation, reliability checking, and media message creation. In practical terms, the article provides methodological recommendations for integrating media literacy into educational programs.

Keywords:

media competence; media literacy; informational approach; pedagogical conditions; information evaluation; critical thinking; digital didactics.

Raqamli muhitning ta'limga chuqur kirib kelishi, ijtimoiy tarmoqlar va platformalarning kundalik kommunikatsiyadagi ustun mavqei hamda sun'iy intellektga tayangan kontent ishlab chiqarishning ommalashuvi sharoitida mediakompetentlik zamonaviy shaxsning bazaviy madaniy kapitali sifatida ko'rilmoqda. Mediakompetentlik faqat texnik ko'nikmalar yig'indisi emas, balki axborotni topish, saralash, ishonchliligini tekshirish, maqsad va auditoriyani anglash, axloqiy-huquqiy me'yorlarni hisobga olgan holda mediaxabar yaratish hamda tarqatish kabi murakkab intellektual-amaliy kompetensiyalar integratsiyasidir. Shu sababli

ISSN 2181-4309

mediata'limning metodologik tayanchlarini aniqlashda axborot bilan ishlash madaniyati markaziy o'ringa chiqadi. Ta'lim amaliyotida esa ko'pincha media savodxonlik alohida mavzu sifatida epizodik yoritilib, fanlararo integratsiya va tizimli diagnostika yetarli bo'lmaydi; natijada o'quvchi axborot oqimida tezkor, ammo yuzaki qarorlar qabul qiladigan, manbalar ishonchliligini tekshirishga kam e'tibor beradigan holatga tushib qoladi.

Mavjud ilmiy adabiyotlarda mediakompetentlikni rivojlantirish turli yondashuvlar orqali izohlanadi: kompetensiyaviy yondashuv natijaga yo'naltirilgan o'quv dizaynini asoslaydi, madaniy yondashuv media matnlarni interpretatsiya qilishning semantik-aksiologik jihatlarini ochadi, faoliyat yondashuvi esa amaliy topshiriqlar orqali ko'nikmalarni shakllantirishni ta'kidlaydi. Biroq raqamli axborot ekotizimi sharoitida aynan axborotli yondashuvning pedagogik mohiyatini chuqur ochib berish zarurati kuchaymoqda: u o'quvchini axborot resurslari bilan ishlashning kognitiv operatsiyalari, metakognitiv nazorat, verifikatsiya strategiyalari, algoritmik tavsiyalar ta'sirini anglash va ma'lumotlar etikasi bilan qurollantirishga yo'naltiradi. Xalqaro tadqiqotlar media va axborot savodxonligi integratsiyalashgan model sifatida qaralishini ko'rsatadi, unda axborot sifati, manbalar shaffofligi va tekshiruv amaliyotlari markaziy o'rin tutadi [1]. Raqamli savodxonlikka doir yondashuvlar ham media kompetensiyalarini ma'lumot bilan ishlash strategiyalaridan ajratib bo'lmasligini asoslaydi [2]. Mintaqaviy tadqiqotlarda esa mediata'limning metodik ta'minoti, o'qituvchi kompetensiyasi va fanlararo integratsiya masalalari dolzarb ekani qayd etiladi [3; 4]. Shunga qaramay, axborotli yondashuvning aynan pedagogik mexanizmlari, didaktik shartlari hamda o'lchab bo'ladigan natija indikatorlari ko'pincha yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi mediakompetentlikni rivojlantirishda axborotli yondashuvning pedagogik mohiyatini konseptual asoslash, uning tarkibiy komponentlari va natija indikatorlarini aniqlash hamda ta'lim jarayonida samarali qo'llash shartlarini aralash metodologiya asosida empirik tekshirishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagicha mantiqiy zanjirda yechildi: birinchidan, axborotli yondashuvning mediakompetentlikdagi didaktik funksiyalari va operatsion mexanizmlari aniqlashtirildi; ikkinchidan, diagnostika uchun indikatorlar tizimi ishlab chiqildi; uchinchidan, eksperimental dastur asosida o'zgarishlar dinamikasi baholandi; to'rtinchidan, amaliy joriy etish uchun metodik tavsiyalar sintez qilindi. Ilmiy yangilik axborotli yondashuvni mediakompetentlikning kognitiv, amaliy va refleksiv komponentlarini bog'lovchi integrativ pedagogik model sifatida talqin qilish, shuningdek, o'lchov indikatorlari hamda didaktik shartlar majmuasini asoslash bilan belgilanadi. Amaliy ahamiyat ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish, o'qituvchi tayyorgarligi va auditoriya faoliyatini loyihalashda qo'llanadigan metodik yechimlar bilan izohlanadi.

Tadqiqot aralash dizayn asosida tashkil etildi: nazariy bosqichda konseptual tahlil va kontent-tahlil, empirik bosqichda esa so'rovnoma, diagnostik testlar hamda pedagogik eksperiment qo'llanildi. Nazariy tahlil doirasida media savodxonlik va axborot savodxonligi integratsiyasiga oid manbalar, shuningdek, raqamli muhitda axborotni verifikatsiya qilish bo'yicha zamonaviy didaktik yondashuvlar qiyosiy o'rganildi. Kontent-tahlil uchun ta'lim jarayonida ko'p uchraydigan media matnlar tanlandi: yangilik sarlavhalari, qisqa videolar

ISSN 2181-4309

tavsifi, infografika va reklama mazmunlari. Tanlov mezoni sifatida manipulyativ usullar mavjudligi, manba noaniqligi, statistik dalillar bilan ishlash zarurati va auditoriya hissiyotiga ta’sir elementlari e’tiborga olindi. Metodologik tayanch sifatida media va axborot savodxonligini birlashtiruvchi konsepsiya hamda raqamli kompetensiyalarni baholash mantiqi inobatga olindi, chunki axborot bilan ishlash jarayonlari o‘quvchi faoliyatida ko‘nikma sifatida emas, balki nazorat qilinadigan kognitiv strategiya sifatida shakllanishi lozim [1; 2].

Empirik tadqiqotda ishtirokchilar ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi axborotli yondashuvga asoslangan topshiriqlar tizimi bilan o‘qitildi, nazorat guruhi esa amaldagi an’anaviy o‘quv amaliyoti doirasida qolib, media mavzularni umumiy tushuntirishlar va matn tahlili bilan cheklangan tarzda o‘rgandi. Diagnostika uch komponent bo‘yicha qurildi: kognitiv komponent manbani aniqlash, dalil va fikrni farqlash, mantiqiy xatolarni tanish testlari bilan; amaliy komponent axborot qidiruvi, manbalarni keltirish, tekshiruv protokoli tuzish va qisqa media mahsulot yaratish topshiriqlari bilan; refleksiv komponent esa qaror qabul qilish asoslarini yozma izohlash, xatolarni tahlil qilish va axloqiy-huquqiy mezonlarni qo‘llash bo‘yicha rubrikalar bilan baholandi. Ma’lumotlar tahlilida deskriptiv statistika, guruhlararo farqlarni solishtirish, shuningdek, sifatli ma’lumotlar uchun kodlash va mavzulashtirish usullari qo‘llanildi. Eksperiment davomiyligi bir semestrni tashkil etdi; o‘quv modullari fanlararo integratsiya tamoyili asosida, ya’ni gumanitar va tabiiy fanlar mazmunida axborot manbalarini tahlil qilish, statistika va vizualizatsiyalarni tekshirish, mualliflik huquqi va iqtibos madaniyatini qo‘llash kabi ko‘nikmalarni qo‘shib olib borish orqali qurildi.

Natija. Tajriba guruhida mediakompetentlikning barcha komponentlari bo‘yicha barqaror ijobiy dinamika qayd etildi. Kognitiv komponentda eng sezilarli o‘sish manba ishonchliligini baholash va dalil-fikrni farqlash ko‘rsatkichlarida kuzatildi: semestr boshida ko‘pchilik ishtirokchilar sarlavha va vizual ta’sir asosida xulosa chiqarishga moyil bo‘lgan bo‘lsa, yakuniy diagnostikada manbaning kelib chiqishi, muallif mas’uliyati, havola zanjiri va dalillarning tekshiriluvchanligi kabi mezonlar muntazam qo‘llanadigan bo‘ldi. Amaliy komponent natijalarida axborot qidiruvi strategiyalarining murakkablashgani aniqlandi: tajriba guruhida o‘quvchilar kalit so‘zlarni kengaytirish, qidiruv operatorlaridan foydalanish, birlamchi va ikkilamchi manbalarni ajratish, kamida ikki mustaqil manbada tasdiqlash kabi amaliy qadamlarga tayangan holda tekshiruv protokoli tuza oldi. Media mahsulot yaratish topshiriqlarida tajriba guruhi ishtirokchilari ko‘proq manbalarni to‘g‘ri keltirish, vizual materiallardan qonuniy foydalanish, auditoriya uchun aniq maqsad va xabar strukturasini belgilash orqali yuqori ball to‘pladi.

Refleksiv komponent bo‘yicha natijalar o‘quvchilarning o‘z faoliyatini izohlash va xatolarni tahlil qilish qobiliyatida sezildi. Tajriba guruhida qaror qabul qilish asoslarini yozma bayon qilishda mantiqiy izchillik kuchaydi: o‘quvchilar nima uchun aynan shu manbani tanlagani, qaysi mezonlar bilan ishonchlilikni baholagani va qanday cheklovlarni ko‘rayotganini asoslay boshladi. Nazorat guruhida esa refleksiya ko‘proq umumiy fikrlar darajasida qolib, tekshiruv amaliyotining aniq qadamlari yetarli darajada ko‘rsatilmagan holatlar ko‘p uchradi. Guruhlararo taqqoslash tajriba guruhida umumiy integrativ

ISSN 2181-4309

ko‘rsatkichning sezilarli ustunligini ko‘rsatdi; ayniqsa, manipulyativ kontentni aniqlash va statistik dalillarni tanqidiy ko‘rib chiqish vazifalarida farq yaqqol namoyon bo‘ldi. Sifatli tahlil kodlari shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhida “tekshirish zarurati”, “manba izchilligi”, “dalilning tekshiruvchanligi”, “axloqiy mas’uliyat” kabi kategoriyalar tez-tez uchradi, nazorat guruhida esa “qiziqarli”, “ishonarli ko‘rindi”, “ko‘p ko‘rilgan” singari subyektiv baholash birliklari ustun bo‘ldi.

Olingan natijalar axborotli yondashuvning mediakompetentlikni rivojlantirishdagi pedagogik mohiyatini uch asosiy mexanizm orqali tushuntirish imkonini beradi. Birinchidan, u media matnni faqat interpretatsiya obyektiga aylantirmaydi, balki axborot muammosi sifatida qo‘yadi: manba, dalil, kontekst va auditoriya o‘rtasidagi munosabatlar o‘quv faoliyatining markaziga chiqariladi. Bu holat o‘quvchida metakognitiv nazoratni kuchaytiradi, ya’ni u o‘zining bilish jarayonlarini kuzatadi va tartibga soladi. Ikkinchidan, axborotli yondashuv tekshiruv amaliyotini standartlashtirishga xizmat qiladi: qadam-baqadam verifikatsiya protokoli, manbalar triangulyatsiyasi, statistik dalillarni tekshirish va vizual manipulyatsiyani aniqlash kabi amaliy harakatlar izchil mashq qilinadi. Shu jihatlari bilan u media va axborot savodxonligini integratsiyalashgan kompetensiya sifatida ko‘rgan konseptual qarashlar bilan mos keladi [1]. Uchinchi mexanizm axborot etikasi va huquqiy me’yorlarni o‘quv vazifasining ichki shartiga aylantirishdir: iqtibos madaniyati, mualliflik huquqi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, kamsitmaslik va mas’uliyatli kommunikatsiya talablari baholash rubrikalariga kiritilganda, o‘quvchi media ishlab chiqarishni faqat ijodiy jarayon emas, ijtimoiy mas’uliyatli faoliyat sifatida qabul qiladi. Bu yondashuv raqamli kompetensiyalarning funksional va tanqidiy qatlamlari bir-birini to‘ldirishini ko‘rsatgan tadqiqotlar mantiqiga hamohangdir [2].

Natijalarni mintaqaviy ta’lim amaliyotiga tatbiq etishda bir qator didaktik shartlar muhimligi ko‘rinadi. Eng avvalo, topshiriqlar real axborot muhitiga yaqin bo‘lishi kerak: soxta sarlavha, kontekstdan uzilgan iqtibos, manipulyativ infografika kabi materiallar o‘quvchini ehtiyotkor tahlilga majbur qiladi. Keyingi shart baholashning shaffofligi va mezonliligi bo‘lib, rubrikalar o‘quvchiga “nima uchun bu javob yaxshi” degan savolga aniq javob beradi. Uchinchidan, fanlararo integratsiya axborotli yondashuvni kuchaytiradi, chunki axborot sifati masalasi faqat gumanitar fanlarga taalluqli emas; u statistik savodxonlik, ilmiy metod, tajriba dalillari va argumentatsiya madaniyati bilan bevosita bog‘liq. Shu o‘rinda o‘qituvchining mediakompetentligi va metodik tayyorgarligi hal qiluvchi omil bo‘lib qoladi; mediata’lim bo‘yicha mahalliy tadqiqotlarda ham o‘qituvchi resurslari va metodik qo‘llab-quvvatlash zarurati ta’kidlanadi [3; 4]. Tadqiqot cheklovlari sifatida eksperimentning bitta semestr bilan chegaralangani, ishtirokchilar tarkibining muayyan ta’lim bosqichi bilan cheklanishi hamda media platformalardagi algoritmik tavsiyalar ta’sirini chuqur instrumentlar bilan o‘lchash imkoniyati to‘liq bo‘lmaganini ko‘rsatish mumkin. Kelgusida longitudal dizayn, turli yosh guruhlari va turli fan kontekstlarida axborotli yondashuvning barqarorligi, shuningdek, algoritmik savodxonlik indikatorlarini kengaytirish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Tadqiqot mediakompetentlikni rivojlantirishda axborotli yondashuv pedagogik jihatdan integrativ va natijador model ekanini ko‘rsatdi. Axborotli yondashuv media bilan

ISSN 2181-4309

ishlashni manbani aniqlash, dalilni tekshirish, kontekstni hisobga olish, axborot sifatini baholash va mas'uliyatli media mahsulot yaratish kabi ketma-ket kognitiv-amaliy amallar tizimi sifatida tashkil etadi. Empirik natijalar tajriba guruhida kognitiv, amaliy va refleksiv komponentlar bo'yicha ijobiy dinamika mavjudligini, ayniqsa verifikatsiya strategiyalari va ishonchlilik mezonlarini qo'llashda barqaror o'sish kuzatilganini tasdiqladi. Mazkur yondashuvni samarali joriy etish uchun real media materiallar asosida muammoli topshiriqlarni loyihalash, mezonli baholash rubrikalarini qo'llash, fanlararo integratsiyani kuchaytirish hamda o'qituvchining metodik tayyorgarligini tizimli qo'llab-quvvatlash zarur. Umuman olganda, axborotli yondashuv mediakompetentlikni epizodik ko'nikma darajasidan barqaror ta'lim natijasi darajasiga ko'tarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. Media and Information Literacy: Curriculum for Teachers. Paris, UNESCO, 2011. 192 p.

2. Ferrari A. Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2012. 92 p.

3. Jo'rayev R. X., To'raqulov Sh. S. Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va mediata'lim asoslari. Toshkent, O'zbekiston, 2020. 256 b.

4. Sharipov Sh. S. Pedagogik innovatsiyalar va raqamli didaktika. Toshkent, Fan va texnologiya, 2021. 240 b.

5. Федоров А. В. Медиаобразование: история, теория и методика. Москва, МОО «Информация для всех», 2015. 440 с.

6. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва, Академия, 2010. 272 с.

MUNDARIJA

U.B.Ismoilov
MOBIL TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA TALABALARNING MUSTAQIL NOTIQLIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK ASOSLARI 195 201

Parpiev Tursunboy Hojiyevich
SHERALI JO'RAYEV QO'SHIQLARINING YOSHLAR MA'NAVIY TARBIYASIGA TA'SIRINI BAHOLASHNING PEDAGOGIK MEZONLARI 202 205

G'aniyev Abduqahhor Gadoyevich
SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA TA'LIM TRANSFORMATSIYASI..... 206 210

Umarov Azizbek Vaxobovich
PEDAGOGIKA YO'NALISHI TALABALARIDA MEDIAKOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD HOLATI VA MUAMMOLARI 211 215

Umarov Azizbek Vaxobovich
MEDIAKOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROTLI YONDASHUVNING PEDAGOGIK MOHIYATI VA IMKONIYATLARI 216 220

Turg'untoshev Muxlisbek Ilhomjon o'g'li
TALABALARNING JISMONIY FAOLLIGI VA SOG'LOM OVQATLANISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR 221 226

Abdullayev Muxammadimin Egamberdiyevich
ETNOPEDAGOGIK QADRIYATLAR – O'QUVCHI-YOSHLARDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHNING ASOSI SIFATIDA 227 231

Q.Q.Toshtemirov
INKLYUZIV TA'LIMDA BOLALARNI MUSIQIY TARBIYALASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH..... 232 238

Xabibullayeva Madinaxon Muxtorjon qizi
TA'LIM MUHITIDA PSIXOLOGIK XAVFSIZLIK DARAJASINI DIAGNOSTIKA QILISH VA PEDAGOGIK TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI 239 243

A.A.Zaparov, M.D.Samatova
EKONOMETRIKANI O'QITISHDA TALABALARNING KREATIV FIKRLASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI 244 249

Mamasodiqova Xusnida Rahimjon qizi
XALQARO BAHOLASH DASTURLARI (PISA, TIMSS, PIRLS) YONDASHUVLARI ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH..... 250 252

Abduvaxobova Mubinaxon Azizbek qizi
O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA EMOTSIONAL KONSEPTLARNING FRAZEOLOGIK VERBALIZATSIYASI: LINGVOKOGNITIV VA LINGVOMADANIY TAHLIL 253 257

